

Onze in crises gedompelde maatschappij koerst af op een kantelpunt dat tot een transformatie van ons gedrag zal leiden. Het ‘sparen van de geit en de kool’ is geen optie.

Auteur Victor Wegener

Email: v.a.wegener@ziggo.nl; LinkedIn: <https://www.linkedin.com/in/victorwegener/>

In dit essay wordt naar die transformatie gekeken vanuit het helingsproces van een verslaving. Voordat ik dit onderwerp behandel, beschrijf ik eerst de achtergrond.

Introductie

Ons economisch systeem is een construct dat door de mens ontworpen en verder ontwikkeld is. Het is gebaseerd op onze biologische stofwisseling en is lineair gericht: van grondstof tot afval. We hebben dit economische systeem, dat gebaseerd is op het (neo)liberale marktdenken, zo ver ontwikkeld dat het ons enorme welvaart heeft gebracht met vele luxueuze, materiële verworvenheden. Maar het heeft ook tot een hedonistisch consumptiegedrag dat z'n weerga niet kent. En dat dankzij de (fossiele) grondstoffen die nodig zijn voor die verworvenheden [1]).

Deze economische ontwikkeling heeft geleid tot een sterke afhankelijkheid van materieel comfort, zodanig dat we niet meer zonder kunnen. We hebben voor onszelf zo'n dwangmatige levensstijl gecreëerd die een verslaving van een andere soort heeft gecreëerd. De keerzijde van deze verslaving is dat deze trends hebben geleid tot een kolossale groei van de wereldwijde verspilling. Natuurlijke hulpbronnen zijn nu moeilijker te vinden en te bereiken en de menselijke uitbuiting van de derde wereld is welig tierend.

Wereldwijd reageert Gaia of moeder natuur steeds heftiger op onze levensstijl. We zijn getuige van extreme milieurampen waaronder uitbraken van (corona)virussen en achteruitgang van de biodiversiteit. Bovendien hebben we te maken met oorlogen, vluchtelingenmigraties en levensstijlziektes.

De wetenschap verwijst naar het Antropoceen als het gemarkeerde tijdperk waarin ons menselijk handelen wereldwijd zichtbaar en voelbaar is [2]). Ik acht de term 'mensheid' gerechtvaardigd in dit essay, omdat de overgrote meerderheid van de wereldbevolking de oorzaak is van al deze ellende. Hoewel de Derde Wereld zich niet hedonistisch gedraagt, wordt ze helaas wel 'meegezogen' in die ellende en vertoont ze ook tekenen van verslaafd gedrag.

We leven in een comfortbubbel, die we koste wat kost willen beschermen. Dit economische systeem heeft ons zo geconditioneerd dat voor alles een technologische oplossing gevonden wordt. Dit techno-fix handelen uit zich in onze drang om zelfs de natuur te willen controleren, voorspellen en manipuleren. Voor existentiële levensvragen wordt vooral gekeken naar technologische oplossing; zoals [Ad Verbrugge](#) dit verwoordt ([hier](#)):

“Overlevingsvragen grijpen eerst naar de technologie, het proces van doodgaan is technologisch gereguleerd en we zijn gewend om alles naar onze hand te kunnen zetten. Tot het einde toe behandelen we iemand tot het niet meer kan en op de IC wordt de laatste adem uitgeblazen.”

Al onze handelingen, zoals de goedbedoelde energietransitie, verduurzaming en politieke beleidsthema's (alle gevat in de 17 Europese SDG/ESG-maatregelen[3]) zijn gericht op het in standhouden van ons economisch en kapitalistisch systeem in die comfortbubbel.

Velen zijn het ermee eens: ons systeem, dat continu economische groei nastreeft, is onhoudbaar en heeft zijn grenzen bereikt. Het heeft metabolische kenmerken: in de 'stofwisseling' van onze manier van leven verteren we de natuurlijke grondstoffen, zetten deze om in producten en diensten en we scheiden vervolgens afval uit. We zijn ons bewust van dit mondiale probleem, maar hoe is dit op te lossen binnen onze comfortbubbel waarin we zowel de kool als de geit willen sparen?

Dit metabolische kenmerk maakt dat onze economie zich ontwikkelt (lees: groeit en groter wordt) in één richting en dus lineair gericht is [4]). Dit in tegenstelling tot de ecologie van de natuur die inherent circulair is.

Lineaire economie: slechts een segment van de circulaire ecologie

De essentie van een gezond levend systeem is dat dit zich in een dynamische balans bevindt: het balanceert voortdurend tussen twee tegenovergestelde krachten, die gericht zijn om het evenwicht stabiel te houden (noem het Yin en Yang). Een levend systeem zien we op microschaal tot op macroschaal: binnen een cel (bacterie), binnen ons eigen lichaam, ons lichaam in relatie tot de leefomgeving, maar ook op het niveau van maatschappij (menschheid) tot zelfs op het niveau van de gehele natuur op onze planeet. Fritjof Capra formuleert dit in zijn boek *Systems View of Life* aldus:

"Een opmerkelijke eigenschap van al het leven is de neiging om gelaagde structuren van systemen binnen systemen te vormen. Elk van deze systemen vormt een geheel met betrekking tot zijn delen en is tegelijkertijd een deel van een groter geheel. Zo vormen cellen tezamen weefsels, weefsels organen en organen organismen. Deze bestaan op hun beurt binnen sociale systemen en ecosystemen. Overall in de levende wereld vinden we levende systemen die zich nestelen binnen andere levende systemen. Het levensweb bestaat uit netwerken binnen netwerken, ook wel fractals genoemd."

De Britse wetenschapper James Lovelock, de grondlegger van de Gaia-hypothese, concludeerde dat de planeet aarde een zelfregulerend en regeneratief superorganisme is: het is een levend systeem met een sterk herstellend vermogen waardoor het in een perfect evenwicht is. Een quote van hem:

"Onze Aarde is meer dan een thuis, het is een levend systeem en wij maken er deel van uit."

Zie bijvoorbeeld de vier seizoenen en de symbiose tussen leven en dood. Onze planeet bestaat al zo'n 4,5 miljard jaren. Dit in tegenstelling tot de mensheid die slechts zo'n 200.000 jaren 'oud' is. De mens heeft in die tijd zijn eigen lineaire economische systeem ontwikkeld. Bij de individuele mens zie je weliswaar een balans in het dagelijkse leven terug, zoals in de fysiologie van ademen en in de levensstijl van werk/privé. Maar op het niveau van de mensheid werkt de economie 24/7 continu door in een eindeloze concurrentiestrijd en onder hoge werkdruk.

Elk evenwicht zal uit balans raken bij een te sterke verstoring. Op zo'n moment is sprake van een kentering of omslagpunt of bifurcatiepunt: óf het systeem gaat ten onder, óf het systeem ondergaat een transformatie naar een nieuwe structuur van leven resulterend tot een nieuw dynamisch evenwicht. Kenmerkend van de fase vòòr zo'n omslagpunt is de toename van wanorde (of: chaos, onrust). In de natuurkunde kennen we de wet van entropie: dit is een maat voor toenemende wanorde van een geïsoleerd systeem leidend tot verdwijnende structuren. Ilya Prigogine (Nobelprijs voor chemie) zegt:

"Structuur verdwijnt wanneer een gesloten systeem te ver van het evenwicht verwijderd raakt."

Zolang de mensheid zich gedraagt als separaat van de natuur, bevindt deze zich in een geïsoleerd systeem dat dus gedoemd is om te 'verdwijnen'. Daarom is het belangrijk om nu uit te zoomen en het door de mens ontwikkelde economische systeem in perspectief te zien als deel van het overkoepelende systeem van onze planeet.

Systemische wetenschappen

De wetenschappelijke systeemleer houdt zich bezig met de (holistische) samenhang van mondiale verschijnselen en dus ook die van de mondiale crises. De fysicus in de systeemleer Fritjof Capra heeft veel gepubliceerd over de natuurkunde in relatie tot oosterse wijsheden; een quote van hem:

"Hoe meer we de grote problemen van onze tijd bestuderen, hoe meer we ons realiseren dat ze niet geïsoleerd kunnen worden begrepen. Het zijn systemische problemen, wat betekent dat ze onderling verbonden en afhankelijk zijn."

In zijn boek *Systems View of Life* is een synthese voor een nieuw begrip van en voor het leven[5]. Zijn visie op 'leven' is dat dit van nature herstellend maar ook vernieuwend is (regeneratief, ook wel autopoësis genoemd) – dus bij elke verstoring ('systeem is uit balans') treedt een herstelproces op, maar als de balans te ver is doorgeschooten dan is het omslagpunt bereikt. Kenmerkend van de fase nà het omslagpunt is dat de structuur van het nieuwe systeem voorspelbaar noch voorstelbaar is [6]).

In het licht van deze discussie moeten we het verschil begrijpen tussen de begrippen transitie en transformatie. Een transitie van een systeem betekent dat de structuur van het bestaande systeem zich aanpast aan nieuwe omstandigheden: het oude evenwicht wordt hersteld (in de comfortbubbel). De wetenschap van bedrijfsmanagement richt zich hier dan ook op en aspecten als het zich voorstellen van een 'toekomstvisie', wat 'missie' betekent en een projectmatig werkplan (strategie) spelen hierbij een belangrijke rol. Een transformatie resulteert na zo'n omslagpunt echter in een heel andere structuur. Het vormen van een visie of een beeld van de toekomst, laat staan het bepalen van de weg naar dat beeld (strategie 'van IST naar SOLL'), is onmogelijk.

Een transformatie klinkt dan wel apocalyptisch, maar de natuur kent ook het verschijnsel van emergentie: onder bepaalde omstandigheden kunnen complexe systemen (of onderdelen van een complex systeem) zich spontaan anders gaan organiseren zodat er nieuwe interacties en

relaties opdoemen met nieuwe eigenschappen. Dit biedt perspectief en komt ter sprake in de volgende paragraaf.

"De grote problemen in de wereld zijn het gevolg van het verschil tussen hoe de natuur werkt en de manier waarop mensen denken." Gregory Bateson

De verslavingsmetafoor

Zoals gezegd: we zijn verslaafd aan fossiele brandstoffen [7]) en aan de vele verworvenheden waar we niet meer zonder kunnen. Het begrip verslaving en met name hoe Alcohol Anonymous het helingsproces beschouwt, biedt een denkrichting ter overweging.

Interessant is om te kijken naar het helingsproces van een aan alcohol verslaafd persoon. Eerst is de ontkenningfase, waarin het vaak de angst is om de vastgeroeste en 'comfortabele' patronen los te laten. Er is totaal geen idee van hoe het leven er uit zou zien zonder die alcohol. Totdat die persoon in een diep dal terecht komt en moet veranderen. Vanuit die letterlijke hopeloze fase komt die persoon tot besef en inzicht dat zijn of haar leven anders ingericht moet worden. Kenmerkend voor zo'n nieuwe inrichting is dat deze noch voorspelbaar, noch voorstelbaar is.

Alcohol Anonymus heeft hiervoor een therapeutische 12-stappen-plan waarmee zo'n persoon geholpen kan worden [8]). De eerste twee zijn opmerkelijk: erken dat de verslaving jou machteloos en kwetsbaar heeft gemaakt en accepteer dat je geheeld kan worden door een hogere macht (in welke vorm dan ook). Dat is een spirituele, innerlijke en ingrijpende ervaring en noopt tot het loslaten van jouw vrije wil en het accepteren dat de toekomst onzeker is [9]). De volgende stappen gaan over reflectie, bezinning en het betekenis geven aan het leven. Dit kan een emotioneel proces van (herbeleving van) trauma's (waar ik hier niet verder op in ga). Het hele proces leidt tot een innerlijke transformatie naar een nieuwe levensstijl.

Tijdens zo'n helingsproces treedt emergentie op: de geïnduceerde omstandigheden, gevoelens en inzichten resulteren in een compleet ander gedrag. Kenmerkend voor zo'n proces is dat het rationele en logische denken met al zijn overtuigingen en oordelen wordt losgelaten.

Bij elke (grote) verandering van structuren (rollen, situaties, organisaties, enz.) is dus een tussenfase aanwezig. En deze blijkt waardevol en leerzaam – mits je er voldoende ruimte, tijd en aandacht aan geeft. Zo'n tussenfase wordt ook wel liminaliteit genoemd: het is de overgangsfase waarin het oude verlaten wordt en het nieuwe nog niet gevormd is [10]).

Het 12-stappen-plan is ook van toepassing op (en overgenomen door) andere vormen van heling van verslaving zoals gokken, roken, mode, smartphones en ander dwangmatig gedrag. We zien een dergelijk proces ook bij personen die geheeld zijn van een psychisch lijden (depressie, burn-out) of van een ernstige ziekte. Maar ik zie ook andere vormen als verslavend: de obsessieve drang om alles te controleren en naar onze hand te zetten, het hebben en uiten van sterke rationele overtuigingen en oordelen, de fixatie op en het blijven vasthouden aan meningen en standpunten en het weigeren open te staan voor andere meningen. Allemaal vastgeroeste patronen die (kunnen) leiden tot verkramping en verstarring.

Uitdagend is nu om eenzelfde helingsproces te projecteren op de verslaafde mensheid. In de voetnoot [11]) is een aantal links opgenomen naar bekende personen die refereren naar de verslaafde mensheid. De methode, die Otto Scharmer beschrijft in zijn TheoryU, benadert het 12-stappen plan middels *Open Mind – Open Heart – Open Will* ([hier](#)).

Het collectieve begrip *Global Addiction* is breed onderzocht. Zo zegt [Bruce Alexander](#), psychiater en schrijver van het boek *The Globalization of Addiction* ([hier](#)):

“Om de vloedgolf aan verslaving (macht, status, gulzigheid, controle, enz.) te overwinnen is uiteindelijk een hervorming van de maatschappij nodig om een einde te maken aan een vicieuze cirkel die de samenleving fragmenteert, mensen ontwricht, verslavingen en welvaartziektes veroorzaken en het milieu op grote schaal vernietigt.... In de donkerste tijden werd massa-verslaving gezien als een factor die de ondergang veroorzaakte van culturen, staten en keizerrijken.”

Alexander beweert dat “kapitalisme een belangrijke oorzaak is van de verslavings- en milieuproblemen” en roept op tot een noodzakelijke hervorming die hij “*Deep Cultural Therapy*” noemde. [Robert Costanza](#), Professor Ecological Economics, schreef het boek *Addicted to Growth* ([hier](#)). En David Courtwright, hoogleraar verslaving, heeft het over *Limbic Capitalism* in zijn boek *The Age of Addiction – How Bad Habits Became Big Business* ([hier](#)):

“Het technologisch geavanceerd maar sociaal regressief bedrijfssysteem van globale industrieën moedigen buitensporige consumptie en verslaving aan – vaak met de hulp van medeplichtige regeringen en criminele organisaties. Onze westerse wetenschap is sinds de 17e eeuw geobsedeerd door het idee van controle, van de mens die de natuur domineert. Deze obsessie heeft tot rampen geleid.”

Wij (als mensheid) zijn dus niet alleen verslaafd aan fossiele brandstoffen, maar ook aan allerlei andere zaken als producten, diensten, overtuigingen en ideologieën.

Erop of eronder

We mogen ervan uitgaan dat een omslagpunt (klap) voorwaardelijk en aanstaande is voor de mensheid. Echter, de mensheid – in zijn comfortbubbel – zit in de ontkenningfase.

Zullen er dan nog meer oorlogen moeten uitbreken? Of zal een mondiale virusuitbraak ons (weer) ‘klein’ krijgen? Zo zie ik bijvoorbeeld de coronaepidemie, die begin 2020 uitbrak en ons economisch verkeer een enorme dreun gaf, als een relatief milde interventie voor zo’n klap; refererend naar een quote van Mahatma Gandhi:

“Op een milde manier kun je de wereld laten schudden.”

In 2020 presenteerden formele instanties als United Nations en het World Economic Forum (WEF) naar aanleiding van de COVID-19 uitbraak (boek COVID-19: The Great Reset) het initiatief onder de titel *The Great Reset, Transforming Our World and Building Back Better* [12]), quote:

“Het belangrijkste doel van The Great Reset is de coronacrisis aangrijpen om belangrijke veranderingen op wereldschaal door te voeren op het gebied van economie, klimaat, gelijkheid, technologie en politiek.”

En in 2022 kwam het WEF uit met het boek *“The Great Narrative”* om hier een vervolg aan te geven [13]).

Er wordt ook wel gesproken dat we het tijdperk ingaan van het transhumanisme met de invloed van *Artificial Intelligence*: [Christian Kromme](#) heeft daar een mooie kijk op ([hier](#)). Er kan ook een tijdperk komen waarin het gedrag van de mens streng gecontroleerd en gemanipuleerd wordt – denk aan het Chinese sociaalkredietstelsel [here](#). Ook het WEF heeft hierop gezinspeeld met hun slogan *You will own nothing and be happy* [14]).

Daarom is de volgende vraag relevant: hoe kunnen de bereidheid creëren voor een ‘vrijwillige’ transformatie zodat de klap als ‘positief’ ervaren wordt? Grote vraag is ook of een (lokale) overheid dit kan sturen. Maar met een democratisch en politiek systeem, dat afhankelijk is van kiezers die zijn opgegroeid en geconditioneerd in een hedonistisch tijdperk met geraffineerde marketingtechnieken [15] en die gestimuleerd worden om voor zichzelf op te komen, zal dit moeilijk zijn. De wetenschap is zich overigens al aan het voorbereiden: zie dit wetenschappelijke rapport *Societal collapse: A literature review*: [hier](#).

Ook verwijst ik naar het boek *Apocalypsofie* van [Lisa Doeland](#) ([hier](#)); NB: ‘Apocalyps’ betekent ‘openbaring’ en dat zie ik mooi terug in de AA-stappen. En naar de boeken van [Jem Bendell](#) *Deep Adaption* en *Breaking Together* ([hier](#)). Deze drie werken, echter, gaan niet in op de noodzaak tot innerlijke transformatie op individueel niveau en die de natuur ons afdwingt.

Recent is deze video ([hier](#)) uitgekomen waarin duidelijk wordt uitgelegd hoe ons lineair economisch systeem (metabolisme: van grondstof tot afval) de huidige metacrisis veroorzaakt; het geeft wel een oplossingsrichting die de natuur beoogt.

Conclusie: spirituele reveil

Dit essay is niet de bedoeld om te filosoferen hoe we in deze onzekere tijden de klap zullen ondergaan. Ook niet bedoeld om de overige AA-stappen te projecteren op het collectieve helingsproces. Maar lichtpuntjes zijn er wel. Zo zien we dat er bij grote rampen spontaan en collectief en eensgezind gehandeld wordt en dat we voor elkaar toleranter en nederiger worden. We zien ook kleine leefgemeenschappen (communes) ontstaan. Gelukkig zijn er tal van dit soort voorbeelden en initiatieven met als grootste kenmerk: zelforganisatie zonder sturing van bovenaf.

“Wanneer een complex systeem ver van het evenwicht verwijderd is, hebben kleine eilandjes van coherentie in een zee van chaos het vermogen om het hele systeem naar een hogere orde te verschuiven.” Ilya Prigogine

Ik stel hier wel dat de natuur ons dwingt tot het aannemen van een andere levensbeschouwing én gedrag, ons verleidt tot introspectie, zingeving dan wel tot een spirituele ontwikkeling [16]). Of zoals Dries van Agt dit verwoordt in zijn interview uit 2015 en dat onlangs is vrijgegeven na zijn overlijden en waarin hij spreekt van een "spiritueel reveil" ([hier](#)). Omarm de chaos, zoals [Jan Rotmans](#) zegt. Accepteer dat chaos en crisis een noodzakelijke voorwaarde zijn voor transformatie [17]).

Zie het als *blessing in disguise*, dat we in een meta-crisis zitten: de crisis der crises [18]). We kunnen maar beter de onvoorspelbare en onvoorstelbare toekomst omarmen.

Laten we de boodschap van David Attenborough (speech op GOP26 [hier](#)) serieus nemen en die hij in zijn laatste film “*A life on our planet*” ([hier](#)) uitte:

"Dit gaat niet over het redden van onze planeet, het gaat over het redden van onszelf. De waarheid is dat met of zonder ons, de natuurlijke wereld zich zal vernieuwen."

Aanrader: in 2009 maakte filmer en ecooloog Yann Arthus Bertrand deze schitterende documentaire Home: [hier](#).